

Barnas plass i strafferetten

– der samfunnets frykt og omsorg møtes

Advokatforeningens årstale 2023

Innholdsfortegnelse

1.	Innledning	2
2.	Hvem er de kriminelle barna?	3
3.	Rettsikkerhet for barn i konflikt med loven.....	4
3.1	Innledende	4
3.2	Straffeprosessuelle krav under etterforskning	5
3.3	Barns rettigheter under rettssaken.....	7
3.4	Hva virker?	7
4.	Barn under kriminell lavalder.....	10
4.1	Rettsikkerhetsparadokset kriminell lavalder	10
4.2	«Saker om straff» versus saker om barn.....	11
5.	Avslutning.....	12

1. Innledning

«All ungdom er en fare for seg selv», skrev William Shakespeare i stykket «Hamlet» for cirka 420 år siden. Dessverre er noen også en fare for andre. Det finnes ungdommer som er så farlige at samfunnet må beskytte seg mot dem. Etter norsk rett kan ungdommer dømmes til inntil 15 år ubetinget fengsel, og de kan idømmes forvaring, som internasjonalt gjerne omtales som en «uformell» livstidsdom.¹

Vi advokater kan mye om strafferettspleien. Vår kunnskap om barn og ungdom er imidlertid omtrent som alle andres. Denne spesialkunnskapen er det utviklingspsykologien og nevrovitenskapen som innehar.² Psykologien viser til at barns kognitive, emosjonelle og moralske utvikling ikke er ferdig. Barn ser verden og livet annerledes enn oss voksne, de har dårligere evne til å vurdere konsekvensene av sine handlinger, og de har langt mindre selvkontroll.

I tillegg er barnas sosiale evner lite utviklet. De har opplevd mindre enn voksne, og har derfor dårligere grunnlag for å fatte kloke beslutninger.³ De er sårbare for nye og stressende situasjoner, gir lettere etter for press, og er mer tilbøyelige til å opptre uansvarlig og risikabelt.⁴ Impulskontroll er viktig for å styre unna kriminelle handlinger, en kontroll som ikke modnes før i tyveårene.⁵

Nevrovitenskapen gir også viktige forklaringer. Frontallappene er ikke ferdig utviklet før i tyveårene – og utvikles senere for gutter enn for jenter.

Hjerneforsker Marte Roa Syvertsen uttaler: «Med en svak og ustabil pannelapp har ikke ungdommer den samme evnen til å bremse seg selv, slik som voksne har. Når ungdom får en idé er det kort vei fra tanke til handling, selv om det de har tenkt å gjøre innebærer stor risiko».⁶

I tillegg kommer puberteten, som jo er et kapittel for seg. Puberteten er et biologisk fenomen som påvirker adferden vår. Forskning viser at vi er mer tilbøyelige til å begå ekstreme handlinger når vi opptre sammen med andre i puberteten.⁷

Det er altså gode grunner til at de fleste av oss utførte vårt høyeste stup en gang i ungdommen, og at vi helst ikke vil gjenta vågestykket som voksne.

Dette gjør at barn – også de over kriminell lavalder – må behandles annerledes enn voksne i strafferettspleien. Vi må for eksempel ta hensyn til at de er barn når vi avhører dem. Som vi skal se, gjelder ikke dette bare for å beskytte barna mot virkningen av mangelfulle frontallapper, men også hvis man ønsker å oppklare kriminalitet. Barn og ungdom forstår i mindre grad hva de var vitne til,

---

¹ Jf. strl. §§ 33 annet punktum og 40 (1) siste punktum. School of Law University of Nottingham (2018) “Life imprisonment” https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2018/04/PRI_Life-Imprisonment-Briefing.pdf. Sist avlest 15.11.2023.

² Se Grønning, Linda. «Kriminell lavalder - noen utgangspunkter», Tidsskrift for strafferett 2014/4.

³ Se også General comment No. 24 (2019) on children’s rights in the child justice system om dette.

⁴ Se Tamnes, C., og Ferschmann, L. «Ungdommers atferd og hjerneutvikling», Rådet for psykisk helse, <https://psykiskhelse.no/psykiskoppvekst/psykens-byggesteiner/ungdommers-atferd-og-hjerneutvikling/#heading3> sist avlest 03.11.2023.

⁵ Se Grønning, Linda. «Kriminell lavalder – noen utgangspunkter», Tidsskrift for strafferett 2014/4.

⁶ Jf. Hjernerådet. 27.07.2023: <https://www.hjerneradet.no/minhjernehelse-tema-2-2/> sist avlest 03.11.2023.

⁷ Ottesen, Vibeke. «Hva får folk til å drepe» episode 4. NRK (2023).

og lar seg lett manipulere og villedde når de skal forklare seg om hva som skjedde, selv uten at den som avhører dem har en intensjon om det.

Og som innsatte i fengsel, vil barn lett la seg inspirere til å gå i skole hos de andre innsatte, selv om de ofte er livredde.⁸

2. Hvem er de kriminelle barna?

Jeg har hittil snakket om barn generelt. Denne talen handler om et lite mindretall, nærmere bestemt de barna som har vært i berøring med straffesakssystemet.

Ifølge Statistisk Sentralbyrå ble totalt 3985 barn mellom 15 og 17 år siktet for ett eller flere lovbrudd i 2022. Bryter vi tallene ned, ser vi at av de 3985 barna, ble tre fjerdedeler siktet for ett lovbrudd i løpet av året, mens 323 av dem ble siktet for fire eller flere lovbrudd. Disse stod for nesten en tredjedel av alle siktelsene mot barn i fjor.

Tallene er historisk lave. Uavhengig av om man ser på antall siktede barn mellom 15 og 17 år, eller den totale mengden lovbrudd de ble siktet for, er tallene for 2022 de laveste de har vært siden statistikkens oppstart for 20 år siden.⁹

Ungdomskriminaliteten er likevel et alvorlig samfunnsproblem. Den siste tiden har det vært mye mediaoppmærksomhet knyttet til økt kriminalitet begått av de yngre barna.¹⁰ Økningen så langt i 2023 skyldes i hovedsak anmeldelser av barn under 15 år.¹¹ Vi har også sett en økning i antall siktelser mot disse barna de siste ti årene.¹²

Statistikken er likevel vanskelig å tolke. Økningen for de under 15 år ser ikke ut til å gjenspeile seg i statistikken for de samme barna etter at de har fylt 15 år. Hva kan forklaringen være? Gjør vi som samfunn noe riktig i disse sakene slik at mange avslutter sin kriminelle løpebane – eller har det skjedd en endring i samfunnets syn på hvordan lovbrudd blant barn mellom 8 og 14 år bør håndteres, slik at politiet oftere blir involvert? Ingen vet, men barn over 15 år er i alle fall så langt ikke påvirket av den samme negative trenden.

Barns kriminalitet varierer mindre enn for voksne domfelte. To typetilfeller av straffbare handlinger er mest vanlige. Den ene er ran begått av flere gutter med minoritetsbakgrunn mot en eller to etnisk norske gutter, hvor de tiltalte og fornærmede er omtrent på samme alder. Den andre

---

⁸ Lindboe, Anne. «Fengsel er ikke for barn», NRK, 11.04.2013. <https://www.nrk.no/ytring/fengsel-er-ikke-for-barn-1.10980838>.

⁹ Jf. SSB tabell 09412.

¹⁰ Moe, S., Heldahl, H. «Dramatisk økning i ungdomsvold på ett år: Ikke bare i Oslo» (2023).

<https://www.nettavisen.no/nyheter/dramatisk-okning-i-ungdomsvold-pa-ett-ar-ikke-bare-i-oslo/s/5-95-1385449> Sist avlest 15.11.2023, og Hagen, M., Heldahl, H. «Nå topper 14-åringene voldstallene: - Det er et mørkt bilde» (2023) <https://www.nettavisen.no/nyheter/na-topper-14-aringene-voldstallene-det-er-et-morkt-bilde/s/5-95-1401814> Sist avlest 15.11.2023 og Stolt-Nielsen, H. «Ungdomskriminaliteten har skutt i været så langt i år. I kun én bydel har den gått ned. (2023)

<https://www.aftenposten.no/oslo/i/BWPgav/ungdomskriminaliteten-har-skutt-i-vaeret-saa-langt-i-aar-i-kun-en-bydel-har-den-gaatt-ned> Sist avlest 15.11.2023.

¹¹ Jf. Politidirektoratet. «Politiets 2. tertialrapport» (2023).

¹² Jf. SSB tabell 09412.

hovedkategorien er vold begått mellom jevnaldrende gutter med minoritetsbakgrunn, også her er det ofte flere involvert i den straffbare handlingen.¹³

Barn som begår kriminalitet har, statistisk sett, noen tydelige karakteristika.¹⁴ Fellesnevnerne forteller noe om barna, men også om samfunnet vårt. Vi ser at strukturelle ulikheter i barns liv, som sosioøkonomiske forhold, boforhold og nærmiljø, gir barna ulike livsbetingelser. Disse setter grenser for hvilke realistiske målsettinger en del barn kan sette seg, og valgene de kan ta for å oppnå dem.¹⁵

Disse barna er gjennomsnittlig dårligere på skolen, de er oftere født i utlandet av utenlandske foreldre, og de er stort sett gutter.¹⁶ Blant de såkalt «særdeles aktive» lovbrøyterne har over halvparten av barna bodd på institusjon.¹⁷ Mange viser tydelige tegn på psykisk uhelse, men har ikke blitt utredet eller fått kyndig bistand til sine utfordringer.¹⁸ Og, nesten 80 prosent av de særdeles aktive lovbrøyterne, var tidligere registrert som fornærmede i anmeldt kriminalitet.¹⁹

Foreldrene til disse barna har ifølge Justisdepartementet «i gjennomsnitt lavere utdanningsnivå, lavere inntekt, mottar oftere trygdeytelser, og har oftere vært straffet».²⁰

3. Rettssikkerhet for barn i konflikt med loven

3.1 Innledende

Barnekonvensjonen setter en minstestandard for hvordan konvensjonsstatene skal behandle barna. FNs barnekomité, som overvåker etterlevelsen av konvensjonen, avgir dessuten uttalelser om hvordan den skal forstås, og gir også anbefalinger om hvordan statene best kan sikre barnas rettigheter.

Barnekonvensjonen er inkorporert i norsk rett med forrang foran andre lovbestemmelser.²¹ Etter konvensjonens mønster, krever også vår Grunnlov at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle avgjørelser som berører barn.²²

I Norge er vi relativt gode på å oppfylle minstekravene som stilles. Men vi er ikke like gode på å la kravene reflekteres i lovene våre. Både Barneombudet og Norges institusjon for menneskerettigheter har påpekt mangler på straffeprosessens område.²³

---

¹³ Oslo tingrett. «Analyse av U18-saker» 2021 på s. 2.

¹⁴ Se Oslo Economics. «Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff» (2022/25) og Prop. 139 L (2022–2023) kap. 3 med videre henvisninger.

¹⁵ Jf. SaLTo. «Risiko og livssammenheng for unge kriminelle i Oslo - En ustødig grunnmur for mestring» kap. 3.4.

¹⁶ Jf. Prop. 139 L (2022–2023) kap. 3.1.2

¹⁷ Jf. SaLTo. «Risiko og livssammenheng for unge kriminelle i Oslo - En ustødig grunnmur for mestring» kap. 3.3.

¹⁸ Ibid. kap. 3.1.3.

¹⁹ Ibid. kap. 3.1.4.

²⁰ Prop. 139 L (2022–2023).

²¹ Jf. mrl. § 3.

²² Jf. GrL. § 104.

²³ Barneombudet. «Høring – Ny straffeprosesslov» (2017). Se også Engh, Inga Bejer., Kjørholt, Elin Saga. «Når politiet møter de minste blant oss» (2023) <https://www.politiforum.no/kronikk/nar-politiet-moter-de->

3.2 Straffeprosessuelle krav under etterforskning

Problemstillingene knyttet til mistenkte barns rettssikkerhet har blitt løftet en rekke ganger, både av sentrale aktører på feltet og av media. Svaret fra myndighetene er gjerne at det skjer et pågående arbeid.

Nye retningslinjer for politiavhør av mistenkte barn ble publisert 18. september i år. Retningslinjene stiller ingen krav om særlig barnefaglig kompetanse.²⁴ Den avhørsmetodikk som beskrives passer fortsatt best for voksne, med lite oppmerksomhet på barns særlige sårbarhet og deres manglende forståelse for avhørssituasjonen.²⁵ I sitt høringssvar til retningslinjene uttalte Politihøgskolen at retningslinjene etterlater et «uheldig [...] inntrykk av at norsk politi og påtalemyndighet skal legge seg så tett ned mot nasjonale og internasjonale minimumsstandarder som mulig».²⁶ Selv ikke fagmiljøet i politiet mener altså at disse retningslinjene reparerer utfordringene knyttet til mistenkte barns rettssikkerhet i avhørssituasjoner.

Internasjonalt lovverk tar mer hensyn til barns sårbarhet, og krever at de som skal avhøre barn har kompetanse til å ivareta deres sårbarhetsfaktorer.²⁷ At den norske straffeprosessloven ikke inneholder det samme kravet, er rett og slett for dårlig.

Straffesaksaktørene har de siste årene blitt langt mer oppmerksomme på at avhørssituasjonen inneholder en del rettssikkerhetsfeller, der den største er faren for å søke bekreftelse på etterforskernes teorier. Det er i dag et eget fag å unngå dette, støttet opp av gode rutiner i politiet. Men alt dette retter seg mot avhørssituasjoner der den mistenkte er voksen. Avhør av mistenkte barn inneholder noen helt egne rettssikkerhetsfeller, og disse stilles det ingen krav til kompetanse om.

Kontrasten er stor til særkrav som stilles til politiet i andre sammenhenger.²⁸ Mens det kreves både sertifisering og resertifisering for å kjøre med blålys, kan man i prinsippet avhøre små barn nærmest rett ut av Politihøgskolen. Som mange andre land bør også vi ha en sertifiseringsordning for alle som skal gjennomføre avhør av barn.

Etter norsk rett har barn som skal vitne, eller som har blitt utsatt for noe kriminelt, særlige rettigheter ved avhør.²⁹ Det viktigste er at avhøret må skje på barnehus.³⁰ Der stilles det blant annet

---

[minste-blant-oss/244216](https://www.barneombudet.no/aktuelt/debatt/mistenktebarn-ma-ha-bedre-rettssikkerhet) Sist avlest: 15.11.2023. og Engh, Inga Bejer. «Mistenkte barn må ha bedre rettssikkerhet» (2022) <https://www.barneombudet.no/aktuelt/debatt/mistenktebarn-ma-ha-bedre-rettssikkerhet> Sist avlest: 15.11.23 og Norges institusjon for menneskerettigheter. «NIMs høringssvar – Politiets bruk av maktmidler» (2023).

²⁴ Se Riksadvokaten. «Retningslinjer for politiavhør av barn og særlig sårbare voksne» s. 26 og 6.

²⁵ Buseth, Sigrid. «En studie av 15 år gamle barn og deres forståelse av mistenktes rettigheter i politiavhør» (2020).

²⁶ Politihøgskolen. «Høring – Retningslinjer for politiavhør av barn og særlig sårbare personer som mistenkt i straffesak» (2023) på s. 1.

²⁷ Buseth, Sigrid. «En studie av 15 år gamle barn og deres forståelse av mistenktes rettigheter i politiavhør» (2020) på s. 60 med videre henvisninger.

²⁸ Trædal, Torskjell Johnson. «Innsatspersonell». Politiforum (2014). <https://www.politiforum.no/diverse-faktabokser/innsatspersonell/117569> Sist avlest 16.11.2023.

²⁹ Jf. strpl. §§ 239 flg.

³⁰ Jf. strpl. § 239 bokstav f.

strengt krav til barnefaglig kompetanse, og informasjonen i avhørene blir tilpasset barnets utvikling.

Formålet er å sikre at etterforskning og straffeforfølgning gjennomføres på en måte som tar hensyn til barnets sårbarhet.³¹

Disse rettighetene har ikke barn som mistenkes for kriminelle handlinger. Den makt-ubalansen som ligger i ethvert avhør, og det skjebnetunge alvor som innrammer situasjonen, forsterkes hos et barn. Uavhengig av om barnet er mistenkt eller fornærmet. Og det forsterkes på måter man ikke nødvendigvis forstår som voksen, hvis man ikke er opplært i det.

Vi mener at det er åpenbart at mandatet til barnehusene må utvides til også å omfatte mistenkte barn. Det samme var konklusjonen i en rapport fra NOVA i 2021.³² Det er ingen grunn til å vente med dette.

Å ha en forsvarer til stede er gjennomgående ansett som det viktigste tiltaket for å forebygge utilbørlig press og andre uheldige avhørsmetoder.³³

De fleste tenker nok at i en rettsstat som vår, vil barn alltid ha hjelp av en forsvarer under avhør. Eller i det minste av en nær omsorgsperson. Men slik er det ikke.

Politioverbetjent i Kripos, Sigrid Buseth, utførte i 2020 en studie av praksis for avhør av barn i Norge. En av hennes konklusjoner er at «norske barn som er mistenkt for straffbare forhold ofte er overlatt til seg selv i avhørssituasjonen».³⁴ Et annet funn i studien er at «barn ikke skjønner hvilke rettigheter de har under avhør, heller ikke dette med forsvarer, og de tørr ikke spørre». Flere undersøkelser viser at begreper i rettssystemet kan være helt uforståelige for barn.³⁵

La oss se et videoklipp fra NRK Brennpunkt om en 15-åring som kom med en feilaktig tilståelse under avhør. Vi ser politioverbetjent og forsker Asbjørn Rachlew og advokat Inger Marie Sunde.

[Det vises klipp fra NRK Brennpunkt]

Etter barnekonvensjonen har barn under 18 år rett til forsvarer på ethvert trinn av saken.³⁶ FNs barnekomité forutsetter at dette dekkes av det offentlige.³⁷

Mistenkte barn har etter våre nasjonale regler ingen ubetinget rett til forsvarer betalt av det offentlige. Mindreårige mistenkte har en utvidet rett til forsvarer sammenlignet med voksne, men

---

³¹ Bakketeig, E., Stefansen, K., Andersen, L.C. og Gundersen, T. «Evaluering av Statens barnehus 2021». Oslo Metropolitan University på s. 26.

³² Bakketeig, E., Stefansen, K., Andersen, L.C. og Gundersen, T. «Evaluering av Statens barnehus 2021». Oslo Metropolitan University på s. 26.

³³ Buseth, Sigrid. «En studie av 15 år gamle barn og deres forståelse av mistenktes rettigheter i politiavhør» (2020) på s. 66.

³⁴ Ibid. på s. 3.

³⁵ Buseth, Sigrid. «En studie av 15 år gamle barn og deres forståelse av mistenktes rettigheter i politiavhør» (2020) på s. 67.

³⁶ Jf. Barnekonvensjonen artikkel 40 b) nr. 2 (ii).

³⁷ General comment No. 24 (2019) on children's rights in the child justice system på s. 13 avsnitt 62–63.

bortsett fra i visse, bestemte situasjoner,³⁸ kreves det at det sendes anmodning om oppnevning av offentlig forsvarer til domstolen.³⁹

Den økte risikoen for falske tilståelser og andre justisfeil som ligger i møtet mellom barnets og avhørets natur, bør være nok til å gi mindreårige en uttrykkelig og ubetinget rett til offentlig oppnevnt forsvarer.

3.3 Barns rettigheter under rettssaken

Det er heller ikke mange særregler for gjennomføringen av rettsmøter med mindreårige tiltalte, utover krav om vern av deres identitet. Ellers gjennomføres rettssaken stort sett som for voksne.

I 2019 utga Domstoladministrasjonen praktiske anbefalinger for domstolsbehandling for straffesaker med mindreårige aktører.⁴⁰ Disse er ikke bindende, og hvorvidt det tas hensyn til at tiltalte er mindreårig avhenger fortsatt av dommeren som administrerer den enkelte sak.

Vi ønsker egne prosessregler for barn. Regler som har som mål at den tiltalte mindreårige skal forstå mest mulig av tiltalen, loven, prosessen og dommen. Slike regler ville ha sett ganske annerledes ut enn de reglene som gjelder i dag.

Det er foreslått en spesialisering av dommere i straffesaker som gjelder barn.⁴¹ Det er et tiltak som Advokatforeningen støtter. For å kunne vurdere hvorvidt en femtenåring faktisk hadde forsett, og forsto hvor alvorlige konsekvenser handlingen kunne gi, er det helt sentralt å ha kjennskap til hvordan hjernen til ungdommer fungerer.

Når dette er sagt, må jeg understreke at det også har stor betydning for saken at forsvareren er en erfaren advokat med tilstrekkelig barnefaglig kompetanse.⁴² Vi skal ta ansvar for å inspirere våre medlemmer til å følge opp, og jobber nå blant annet med å ferdigstille retningslinjer for advokater som skal jobbe med saker om barn.

3.4 Hva virker?

Når ungdom har begått kriminalitet, må det reageres.

Ungdomsoppfølging og ungdomsstraff er to straffereaksjoner som er spesielt tilpasset ungdom. Disse reaksjonene er innholdsmessig like, og er basert på elementer om tverrfaglig oppfølging og gjenopprettende prosess.⁴³ Som en del av straffegjennomføringen under ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, kan det blant annet fastsettes at ungdommen skal møte for politiet, utføre samfunnsnyttige oppgaver, yte kompensasjon til fornærmede, avstå fra å bruke rusmidler, unngå

---

³⁸ Jf. strpl. §§ 96–99.

³⁹ Jf. strpl. §§ 96–99 og § 100 andre ledd. Riksadvokaten «Retningslinjer for politiavhør av barn og særlig sårbare voksne».

⁴⁰ Domstoladministrasjonen. «Praktiske anbefalinger domstolsbehandling til barnets beste i straffesaker med mindreårige aktører» (2019).

⁴¹ Se Bech, Åsa Gjesdal. «Er det til barnets beste å spesialisere dommere til å behandle straffesaker med ungdom i Norges domstoler?» Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap nr. 3/2023.

⁴² Oslo tingrett. «Analyse av U18-saker» 2021.

⁴³ Se Bech, Åsa Gjesdal. «Er det til barnets beste å spesialisere dommere til å behandle straffesaker med ungdom i Norges domstoler?» Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap nr. 3/ 2023.

kontakt med bestemte personer og områder, ha et dagtilbud i form av jobb eller skole med mer.⁴⁴ Disse reaksjonene er, med sin fleksibilitet og individualtilpasning, de beste verktøyene vi som samfunn har til å få snudd en farlig trend i et ungt liv.

Forskning viser at det er nødvendig med en omfattende og koordinert innsats som retter seg mot familie, skole og nærmiljø i tillegg til ungdommen selv.⁴⁵

Det er derfor positivt at regjeringen tidligere i høst fremmet forslag om endringer som vil gjøre at flere unge kan lykkes med gjennomføringen av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging – som jo nettopp tar sikte på å være en slik koordinert innsats.⁴⁶ Regjeringen har her gjort et grundig forarbeid med utgangspunkt i barnefaglige vurderinger. Jo flere ungdommer som hjelpes ut av en kriminell løpebane, desto større vil gevinsten være både for den enkelte ungdom, og for samfunnet som helhet.⁴⁷ En forenkling av gjeldende rammeverk vil gjøre regelverket mer klart og gjøre det lettere tilgjengelig for både den siktede ungdom og øvrige aktører i strafferettspleien.

Det er likevel noen utfordringer som lovforslaget ikke tar tak i.

Én handler om tidsbruk.

Først tiden som går fra lovbrudd til dom, der en gjennomgang av alle straffesaker mot barn i Oslo tingrett i 2021, viser at det i gjennomsnitt tok 286 dager fra det siste straffbare forhold ble begått, til det forelå dom.⁴⁸ Altså rundt ni og en halv måned. Det er lenge i et ungt liv.

Denne problemstillingen er ikke løst i lovforslaget. Det er derfor svært positivt at regjeringen likevel har besluttet at en mulig hurtigdomstol for ungdom skal utredes.⁴⁹

Men tiden fra dom til straffegjennomføring utgjør også et hinder for at ungdomsreaksjonene virker etter sin hensikt. Det skyldes at en del ungdommer i denne tiden begår ny kriminalitet.⁵⁰ Denne utfordringen blir heller ikke løst i regjeringens lovforslag. Retten bør gis mulighet til å fastsette særvilkår sammen med ungdomsstraff som kan iverksettes fra første dag etter dommen, slik de har adgang til ved ungdomsoppfølging i dag. Slike særvilkår vil være de tiltak retten mener er de mest effektive for å hindre at den enkelte ungdom begår ny kriminalitet.

En annen viktig utfordring er at mange kommuner i dag mangler tiltak som dekker barns behov under ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.⁵¹ En stor del av ansvaret og den økonomiske

---

⁴⁴ Konfrådl. § 25, jf. § 22.

⁴⁵ Folkehelseinstituttet. «De beste tiltakene mot barne- og ungdomskriminalitet brukes for lite» (2020). <https://www.fhi.no/nyheter/2020/de-beste-tiltakene-mot-barne--og-ungdomskriminalitet-brukes-for-lite/> sist avlest 16.11.2023.

⁴⁶ Prop. 139 L (2022–2023).

⁴⁷ Se Advokatforeningens høringsuttalelse «Forslag til retningslinjer for politiavhør av barn og særlig sårbare personer som mistenkt i straffesak mv.» (2023).

⁴⁸ Bech, Åsa Gjesdal. «Er det til barnets beste å spesialisere dommere til å behandle straffesaker med ungdom i Norges domstoler?» Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab nr. 3/2023 på s. 425.

⁴⁹ Justis- og beredskapsdepartementet. Pressemelding nr. 84-2023. «Vil at unge lovbrøtere skal dømmes raskere» <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/vil-at-unge-lovbrytere-skal-dommes-raskere/id3003233/> sist avlest 16.11.2023.

⁵⁰ Bech, Åsa Gjesdal. «Er det til barnets beste å spesialisere dommere til å behandle straffesaker med ungdom i Norges domstoler?» Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab nr. 3/ 2023 på s. 421.

⁵¹ Barneombudet. «Skriftlig innspill til justiskomiteen om Prop. 139 L (2022-2023) – endringer konfliktrådsloven, straffeloven og straffeprosessloven mv.» (2023).

finansieringen av dette ligger i dag til kommunale og regionale tjenester som skole, barnevern, helse, rus og rehabilitering.⁵² Organiseringen fører til at innholdet i straffereaksjonene varierer ut fra hvor ungdommen bor, og får ulik effekt ut fra hvilke tiltak som er tilgjengelige der. En evaluering fra Nordlandsforskning avdekker nettopp dette.⁵³ Og selv der tiltakene finnes lokalt, kan det være utfordrende å få tjenestene med i straffegjennomføringen.⁵⁴ I tillegg til en opprydning i regelverket knyttet til straffegjennomføring, må det sikres en mer samordnet innsats mot barne- og ungdomskriminalitet hvor ansvarsfordelingen tydeliggjøres.

De mest aktivt kriminelle ungdommene har selv vært fornærmet i en straffesak tidligere.⁵⁵ Og mange av dem har vist alle tegn på å trenge hjelp. De har blitt borte fra skolen. De har vært i kontakt med barnevernet, men trukket seg vekk. Som samfunn må vi være organisert på en måte som setter oss i stand til å handle når vi faktisk får disse farevarslene.

Folkehelseinstituttet har uttalt at vi i Norge har tilgang til flere av de beste tiltakene for å forebygge at barn og unge begynner med kriminalitet, men at disse benyttes i altfor liten grad.⁵⁶

Vi vet mye om hvorfor storsamfunnet ikke har evnet å hjelpe dem. I den ferske NOU 2023: 24 – Med barnet hele vegen, skriver Barnevernsinstitusjonsutvalget at «[i] stortingsmeldinger, tilsynsrapporter og gjennomganger omtales ofte «barn med store og sammensatte behov» som en gruppe barn det er særlig vanskelig å hjelpe. Barna har det til felles at ingen tjeneste alene klarer å gi barna all den hjelpen de trenger».⁵⁷ Problemet beskrives ikke som et ressurs spørsmål, men som et organiserings- og forvaltningsspørsmål. «Behovene til barna vi omtaler lar seg ... ikke enkelt definere inn i sektorene som staten har valgt å organisere tilbudet sitt i», skriver utvalget.⁵⁸ Det beskriver hvordan et forløp mellom ulike institusjoner og sektorer for et barn med store og sammensatte behov kan utvikle seg, og hvordan «flyttinger i seg selv kan forsterke barnets problemer.»⁵⁹

Barnevernsinstitusjonsutvalget beskriver et system som i liten grad setter barnet i sentrum, men der barnet selv må finne ut, og velge å nyttiggjøre seg av systemet. Et system hvor de ulike sektorene synes å begrense sin innsats til hva de selv har ansvar for – og hva de selv definerer som barnets problem.

Jeg mistenker at hele dette området preges av at fagkompetansen og de politiske tyngdelovene kolliderer. Langsiktige, planmessige tiltak skårer høyt på virkegrad, men lavt på opplevd politisk handlekraft. Straffeskjerpelser og andre akutte tiltak skårer høyt på opplevd handlekraft, men lavt på virkegrad.

---

⁵² Ibid.

⁵³ Nordlandsforskning. «Mellom straff og hjelp» (2019).

⁵⁴ Jf. brev fra Konfliktrådet til Advokatforeningens forsvarergruppe av 28.11.2022.

⁵⁵ Se bl.a. SaLTo. «Risiko og livssammenheng for unge kriminelle i Oslo - En ustødig grunnmur for mestring» 2022, Oslo Economics. «Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff» 2022 og NOU 2017: 12 «Svikt og svik».

⁵⁶ Jf. Folkehelseinstituttet. «De beste tiltakene mot barne- og ungdomskriminalitet brukes for lite» (2020) <https://www.fhi.no/nyheter/2020/de-beste-tiltakene-mot-barne--og-ungdomskriminalitet-brukes-for-lite/> sist avlest 16.11.2023.

⁵⁷ Jf. NOU 2023: 24 kap. 8.2.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid. kap. 8.2.1.

I helsevesenet gis mennesker med visse alvorlige sykdommer en rettighet som kalles pakkeforløp. Aktørene må i samarbeid gjennomføre behandlingstrinn innenfor strengt begrensede tidsrammer.

Situasjonen for de barna denne talen handler om, er også alvorlig. Ikke bare for dem, men også for samfunnet. Kanskje kan samfunnets samlede reaksjonsrekke overfor disse barna også gjennomføres innenfor begrensede tidsrammer – som et lovfestet pakkeforløp.

4. Barn under kriminell lavalder

4.1 Rettssikkerhetsparadokset kriminell lavalder

«Jeg har jo blitt banka, jeg har blitt etterfulgt, jeg er blitt kalt morder og drapsmann.»

Ordene tilhører mannen som var fem år gammel da Silje ble funnet død i akebakken, og som sammen med to andre barn ble omtalt som «gjerningsmenn».⁶⁰ De var uskyldige.

Jeg vil nå fokusere på noen særlige utfordringer som gjelder barn under kriminell lavalder.

Barn under 15 år kan ikke holdes strafferettslig ansvarlige.⁶¹ De har derfor ikke noe straffansvar å forsvare seg mot. Sakene blir alltid henlagt. Det kommer aldri noen rettssak der skyld må bevises utover enhver rimelig tvil. Med andre ord: fordi barnet ikke kan straffes, mister det retten til å forsvare seg. Dette er den kriminelle lavalders rettssikkerhetsparadoks. I disse sakene er det mye som kan gå galt.

Når påtalemakten tar ut tiltale mener den at skyld kan bevises utover enhver rimelig tvil. I domstolene underlegges bevisene full kontradiksjon og vurderes av uavhengige dommere. Det er ingen grunn til å anta at bevisvurderingen som gjøres ved henleggelse og eventuell overføring til barnevernet, er strengere enn for en tiltalebeslutning.

Full kontradiksjon og godt dommerskjønn, kan sette skyldspørsmålet i et helt nytt lys. Av de saker som i fjor ble påtaleavgjort av våre fremste påtalejurister, statsadvokatene, endte likevel ni prosent i frifinnelse.⁶²

Vi liker å tro at Silje-saken ikke kunne skjedd i dag. Men la oss se på en parallell sak fra Sverige, nemlig saken om Kevin. Her fikk to små brødre uriktig skylden for å ha drept et annet barn. Vi ser et klipp av avhørvideoen slik den ble vist på svensk TV4.

[Det spilles av et klipp fra TV4s frokost-TV om Fallet Kevin]

Her er det minst to feil som ble begått. Den ene er den hodeløse avhørsmetodikken. Den andre var at Robin satt der alene, også uten forsvarer. Vår straffeprosesslov sier fortsatt ingenting om at barn skal ha forsvarer fra første stund i avhøret, slik barnekonvensjonen krever.⁶³ Avhørsmetodikken har blitt bedre, men den viktigste rettssikkerhetsgarantien mangler fortsatt.

---

⁶⁰ Jf. NRK Brennpunkt. «Drapet i akebakken» episode 2 (2021).

⁶¹ Jf. strl. § 20.

⁶² Jf. Riksadvokatens årsrapport 2022 s. 26.

⁶³ Jf. Barnekonvensjonen artikkel 40 b) nr. 2 (ii).

4.2 «Saker om straff» versus saker om barn

Selv om mistenkte er under kriminell lavalder, og saken skal henlegges, har politiet på vanlige vilkår en plikt til å etterforske den.⁶⁴

Det er flere formål ved en slik etterforskning. Da etterforsningsplikten i saker med barn under 15 ble innført i 2003,⁶⁵ ble lovforslaget begrunnet med at etterforskning og oppklaring i seg selv har en allmennpreventiv og individualpreventiv effekt. Gjennom etterforskningen får de unge beskjed om at samfunnet tar saken alvorlig og hensynet til fornærmede ivaretas.⁶⁶ Dessuten vil en politietterforskning tjene som en forberedelse av sakene for barnevernet, siden barnevernet selv ikke har etterforskningskompetanse.

Riksadvokaten legger til grunn at det ved vurderingen av om det skal iverksettes etterforskning overfor barn, må utøves et konkret skjønn, og at det styrende bør være at politiet gjennom etterforskningen skal bidra til å stanse en mulig kriminell karriere på et tidlig tidspunkt.⁶⁷

Men kan stigmatiseringen politietterforskningen gjerne bringer med seg, like gjerne ha motsatt effekt?

Barneombudet har snakket med en som kan fortelle om hvordan det var å bli pågrepet som 14-åring. Han ha gitt oss tillatelse til å vise dette for dere:

[Det vises videoklipp fra Barneombudet]

Det er et stort og utfordrende ansvar påtalemyndigheten er pålagt, når den skal ta stilling til om og eventuelt hvordan en sak som involverer barn under den kriminelle lavalder, skal etterforskes.

Det er flere slike saker enn man kanskje tror. Advokater vi har vært i kontakt med, forteller oss at de har vært forsvarere for barn helt ned i åtteårsalderen.

I et tilfelle var ei jente på åtte mistenkt i en sedelighetssak. Hun nektet å forklare seg, og forsvareren fortalte oss at saken ble henlagt med henleggelseskode «mistenkte er under 15 år». Saken følges i dag opp av barnevernet, og behandles som en familieutfordring. Gitt at det var utfordringer i familien som barnevernet kunne hjelpe til med, står jeg igjen med spørsmålet om etterforskning og politiavhør var nødvendig og hensiktsmessig når saken uansett endte der den kanskje burde ha startet – i barnevernet.

En annen sak gjaldt ei jente på ti, også hun mistenkt i en sedelighetssak. Saken ble henlagt fordi politiet ikke kunne fastslå at fornærmede faktisk hadde blitt utsatt for overgrep. Henleggelseskoden, igjen, er «mistenkte er under 15 år». Forsvareren i saken klaget på henleggelseskoden, med anførsel om at riktig henleggelseskode er «intet straffbart forhold». Betydningen av hvilken henleggelseskode som brukes kan kanskje virke bagatellmessig. Problemet er at noen henleggelseskoder tilsier skyld hos den mindreårige, som barnet må bære med seg videre i livet.

---

⁶⁴ Jf. strpl. § 224 andre og tredje ledd.

⁶⁵ Jf. lov av 21. mars 2003 nr. 18 om endringer i straffeprosessloven og politiloven m.m. (lovtiltak mot barne- og ungdomskriminalitet).

⁶⁶ Jf. Ot.prp. nr. 106 (2001-2002) punkt 3.1.4.

⁶⁷ Jf. Riksadvokatens brev av 23.04.2004, jf. Retningslinjer for politiavhør av barn og særlig sårbare personer som mistenkt i straffesak, 18.09.2023 s. 12, fotnote 20.

La meg til slutt trekke frem en sak som involverte to ti år gamle gutter. Dette var også en sedelighetssak. Etter å ha lest sakens dokumenter, spurte forsvarer politiet om hvorfor hennes klient hadde fått status som mistenkt og den andre gutten som fornærmet, når begge hadde vært delaktige i handlingene. Svaret var at jo, det var fordi han var en mer frempå type. Hvem av disse to som ble ansett for å være mistenkt, og hvem som ble ansett for å være fornærmet, ble tilsynelatende besluttet ut fra personlighetstrekk. Dette er nok ikke beskrivende for politiets etterforskning i flertallet av saker som involverer små barn, men illustrerer likevel at slike saker har helt særegne rettssikkerhetsutfordringer.

Straffeprosessloven er ment for «saker om straff».⁶⁸ I sakene med barn under 15 år, er det aldri tale om straff. Det er et gjennomgående problem at vi benytter regler som ikke passer. For de under 15 år trenger vi regler for «saker om barn».

I slike regler bør vi unngå begreper som «etterforskning», «mistenkt» og «siktet».⁶⁹ Kan vi i stedet bruke ord som for eksempel «undersøkelse» og «det anmeldte barnet»? I disse sakene bør vi også, så langt som mulig, benytte henleggelseskoder som er kvalifisert frikjennende.

Ord beskriver ikke bare virkeligheten, de definerer også virkeligheten. Ord påvirker hvordan samfunnet ser på barn som mistenkes for kriminelle handlinger. De påvirker hvordan politiet forholder seg til disse barna, og hvordan barnet ser på seg selv.

5. Avslutning

Det er mange som over tid har etterlyst prosessuelle regler som er tilpasset barn.⁷⁰

Mens lovgiver uteblir, er det heldigvis gode krefter i både politi, påtalemyndighet og domstoler som arbeider for at hullene i lovverket ikke skal få betydning i den enkelte sak. Det finnes for eksempel spesialiserte jurister som aktorerer ungdomssaker, og i Oslo tingrett har man arbeidet systematisk for å imøtekomme anbefalingene til FNs barnekomité i en årrekke.⁷¹ Blant annet gis det opplæring av dommere, og det er gitt maler og rutiner for styring og gjennomføring av sakene. Det er påvist at tiltakene gir både bedre rettssikkerhet og bedre dommer.⁷²

Disse samvittighetsfulle kreftene fortjener all honnør. Men uten lovgiver med på laget, blir aldri denne innsatsen en rettssikkerhetsgaranti. Den mindreårige er fortsatt avhengig av at saken havner på den riktige personens bord.

Jeg etterlyser en mer forstandig, metodisk og kunnskapsbasert tilnærming til det store problemet det er at noen barn begår alvorlige kriminelle handlinger. Klarer vi det, i en tid der frykten for kriminelle gjenger og såkalte «svenske tilstander» ikke bare er stor, men hvor *bekymringen* er reell?

---

⁶⁸ Jf. strpl. § 1.

⁶⁹ Se Advokatforeningens høringsuttalelse «Forslag til retningslinjer for politiavhør av barn og særlig sårbare personer som mistenkt i straffesak mv.» (2023).

⁷⁰ Se for eksempel Engh, Inga Bejer. «Mistenkte barn må ha bedre rettssikkerhet» (2022) <https://www.barneombudet.no/aktuelt/debatt/mistenkte-barn-ma-ha-bedre-rettssikkerhet>. Sist avlest 16.11.2023.

⁷¹ Jf. Bech, Åsa Gjesdal. «Er det til barnets beste å spesialisere dommere til å behandle straffesaker med ungdom i Norges domstoler?» Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap nr. 3/2023 s. 415-431.

⁷² Ibid.

Kunnskap er en langt bedre politisk veileder, enn frykt. Mitt viktigste råd til lovgiver i spørsmålet om hvordan vi best bekjemper ungdomskriminaliteten er derfor enkelt: lytt til fagmiljøene.

Ett av eksemplene vi fikk høre om fra Oslo tingrett under våre samtaler der, gjaldt en 15 år gammel gutt. Han var tiltalt for vold mot sin egen mor. Da fellelsen kom, aksepterte han dette. Hans kommentar til dommen kan stå som eksempel på betydningen av forebygging, og på den kompleksiteten som preger mange av disse sakene.

Det han sa var: Men hvor var dere da jeg var liten, og det var hun som slo meg?